

Bolonjski Ugrasko-Ilirski zavod u kulturnoj povijesti Hrvatske

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1988, 14., 55 - 76**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:714134>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

BOLONJSKI UGARSKO-ILIRSKI ZAVOD U KULTURNOJ POVIJESTI HRVATSKE*

DAMIR BARBARIĆ

(Zagreb)

*Tota Croatica natio vix ulli opificio,
sed fere tota vel litteris addicta est
vel armis.*

Juraj Gailer, god. 1652.

UDK 1(091)(497.13)
Izvorni znanstveni članak
primljen: 15.7.1988.

Premda Hrvatska svoje nacionalno sveučilište nije dobila sve do godine 1699, prisustvo studenata iz naših krajeva na najstarijim evropskim sveučilištima historijski je potvrđeno već od prvog stoljeća njihova utemeljenja. Tako veze naših dalmatinskih gradova s medicinskom školom u Salernu postoje već u 12. stoljeću,¹ u Parizu u 13. stoljeću sluša više nauke kasniji splitski nadbiskup Urbin,² a u talijanskim sveučilištima nalazimo već u prvoj polovini 13. stoljeća ne samo studente iz Dalmacije nego i iz sjeverne Hrvatske. I premda u 14. i 15. stoljeću Pariz i Beč privlače sve više studenata iz Hrvatske te izobrazbena vezanost s Bečom osjetno jača po prvi put potkraj 15. stoljeća, a u Parizu se u 15. i 16. stoljeću školuje značajna grupa naših humanista pod direktnim ili indirektnim utjecajem Jeana Gersona (I. Stojković, J. Dragišić, Nikola Modruški, L. Crijević-Tuberon, T. Andreis), ipak se može reći da su upravo stara talijanska sveučilišta, u prvom redu ono u Bologni i u Padovi, izvršila najjači utjecaj na formiranje hrvatskog intelektualnog sloja, kako crkvenog tako svjetovnog, u kasnom srednjem vijeku i početkom novoga vijeka.

* Talijanski prijevod ovoga rada, neznatno skraććen, popratna je studija knjizi *Annali del Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna 1553 1764 a cura di Gian Paolo Brizzi e Maria Luisa Accorsi con sagi di Gian Paolo Brizzi, Damir Barbarić, Péter Sárközy*, objavljenoj u Bologni 1988. u izdanju Comune di Bologna i Università degli Studi di Bologna. Uvodne napomene knjizi napisali su Renzo Imbeni, gradonačelnik Bologne i Fabio Roversi Monaco, rektor bolonjskog Sveučilišta, a objavljena je u sklopu manifestacija proslave 900. obljetnice postojanja bolonjskog Sveučilišta, najstarijeg u svijetu.

Autor i ovom prilikom zahvaljuje Tvrtku Klariću na ljubaznoj pomoći pri početnoj orijentaciji oko građe potrebne za izradu studije.

¹ Iz *hrvatske medicinske prošlosti. Spomen-knjiga Zbora liječnika Hrvatske*. Uredili M.D. Grmek i S. Dujmišić. Zagreb 1954.

² Vladimir Bazala, Hrvatsko školstvo, B. Sveučilište i visoke škole. *Nаша domovina* (1943), p. 933.

Sveučilištem u Bologni, za razliku od oksfordskog te osobito pariškog, prevladava od samoga početka izučavanje prava, građanskog i kanonskog. Na fakultetu umijeća (*facultas artium*) Aristotelova se nauka predaje tek prema manjim izvacima iz njegovih djela, dok se osobita pažnja poklanja retorici te matematskim i astronomskim znanostima.³ »Ova specifičnost bolonjskog studija nije od male važnosti: upravo njegova relativna sloboda od vezanosti za skolastičku tradiciju, zatim rano i neprestano preferiranje retorike (kasnije i filologije) pred logikom i dijalektikom, te konačno rana orijentacija na matematiku i astronomiju uz progresivno otklanjanje njihova metafizičkog korijena (...) jesu ona tri momenta iz kojih se možda najbolje daje razumjeti strujanje koje će talijanskim sveučilištima (svim odreda poteklim iz bolonjskoga) dati tako presudno značenje u zbivanju evropske filozofije i povijesti. Mislimo tu s jedne strane na pojavu takozvanog humanizma, a s druge na začetak renesansne prirodnofilozofijske spekulacije i iz nje potekli razvitak novovjeke znanstvene metode.«⁴

Osobito će grupa predmeta uključena u *studia humaniora* (naime gramatika, retorika, poetika, logika, moral i povijest), kao svojevrсна transformacija ranosrednjevjekovnog *triviuma* (gramatika, retorika, logika), zajedno s izučavanjem grčkoga jezika (u Bologni od god. 1424, u Padovi od god. 1463) učiniti od talijanskih sveučilišta, Bologne i Padove prije svih ostalih, pravo rasadište evropskog humanizma. Krajem 15. i kroz čitavo 16. stoljeće čitav niz značajnih humanista iz Njemačke, Engleske, Češke, Poljske, Francuske i drugih evropskih zemalja postaje, vrativši se nakon izobrazbe u Bologni i Padovi, u svojim zemljama osnivačima humanističkog duhovnog pokreta i pionirima istraživanja klasične tradicije.

U tom se razdoblju u Italiji, u Padovi nešto više no u Bologni, školuju i gotovo svi najznačajniji hrvatski humanisti: Ivan Vitez od Sredne, Marko Marulić, Ivan Česmički, Juraj Dragišić, Fran Trankvil Andreis, Fridrik Grisogono, Franjo Petrić, Antun Vrančić, Ivan Križan, Andrija Dudić, Pavao Skalić, Faust Vrančić, Nikola Andreis, Markantun Dominis i drugi. Pritom je uočljiva znatna razlika života i uvjeta rada humanista s našeg obalnog područja od onoga u kontinentalnoj Hrvatskoj. Naime, relativno bogatstvo, kao i postojanje prilično razvijenog građanskog staleža u našim primorskim gradovima omogućilo je razvijanje kontinuirane humanističke duhovne, umjetničke i znanstvene djelatnosti na našem tlu. Tako u Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, Kotoru te osobito Dubrovniku cvate, uz neprestanu i bogatu razmjenu ideja s gotovo svim talijanskim sveučilištima i umjetničkim akademijama, neka vrsta autonomnog humanističkog rada. Štoviše, priličan broj naših ljudi iz tih krajeva uspijeva da zauzme značajno mjesto i u bitnim strujanjima renesansne prirodne filozofije inspirirane neoplatonizmom, kao npr. Crešanin *Frane Petrić* (Franciscus Patricius, 1529-1597) i Bosanac *Juraj Dragišić* (Georgius Benignus Argentiniensis Salvatus, 1450-1520), koji su obojica dio svog obrazovanja dobili na studiju u Bologni, ili pak da predajući matematiku na sveučilištu u Padovi stvaralački sudjeluje na izgradnji novovjekovne prirodnoznanstvene metode, kao npr. Zadraniin *Fridrik Grisogono* (1472-1538) i Rabljanin *Markantun Dominis* (1560-1624).

³H. Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages I*, London 1936, p. 234. 266.

⁴Damir Barbarić, Značenje sveučilišta u Padovi za obrazovanje naših humanista, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 17-18 (1983)*, p. 152.

Drugačije su prilike bile u sjevernoj Hrvatskoj. Već od polovine 15. stoljeća živi ona u stalnoj opasnosti od nadiranja turskih osvajača, da bi se tijekom 16. stoljeća područje »ostatka ostataka nekada slavnog kraljevstva«, kako se Hrvatsku u to vrijeme već i službeno naziva, smanjilo na gotovo trećinu svoje nekadašnje površine. Ratni uvjeti zadugo su zakočili svaki razvoj obrta i trgovine, a time i jačanje građanskoga staleža, prolongirajući time istrajavanje anakronog srednjevjekovnog feudalizma s nacionalno nesamostalnim plemstvom. Štoviše, ta je nesamostalnost bila ojačana i time što je opasnost od širenja islama, a kasnije i protestantizma, rano navela crkvu da tom području posveti osobitu pažnju, s izrazito centralizirajućom i konzervirajućom tendencijom.

Svi su ovi povijesni uvjeti doprinijeli tome da u kontinentalnim krajevima Hrvatske humanizam u svom pravom i punom zamahu nije, takoreći, nikada ni zaživio. »Borba papinske inkvizicije, misijâ i domaćeg klera protiv bogumilstva i pravoslavlja, a zatim protiv protestantizma, briga strane vlasti, osobito Venecije, da ratni moral protuosmanlijskih boraca konsolidira čuvanjem 'vjere djedova', tj. strogim podržavanjem rimske crkvene orijentacije, mali postotak svjetovnjaka u obrazovanim društvenim slojevima – sve to stvara naročitu atmosferu duhovne sputanosti i zatvorenih vidika u kojoj se teško razvijaju, a ponekad bivaju i nasilno ugušene, klice humanističke misli«.⁵

Stoga mnogim našim značajnim humanistima čitavoga života mjestom boravka ostaju dvorovi slobodoumnih renesansnih vladara i nekonformističkog visokog plemstva. U skladu sa svojevršnim kulturnim paneuropeizmom, svojstvenim humanizmu uopće, lutaju ti polihistori, pjesnici i strastveni eruditi svim zemljama tadašnje Evrope, najčešće u diplomatskoj službi Vatikana, Ugarske, Njemačke, Poljske i različitih italskih republika.

Osobito je značajna uloga humanističkog kruga na dvoru kralja Matije Korvina, koji je zasnovao i okupio kraljev učitelj *Ivan Vitez* od Sredne (1400-1472), negdašnji student sveučilišta u Padovi, utemeljitelj niza značajnih kulturnih institucija, kao što su sveučilište i akademija nauka u Požunu te skriptorij i knjižnica u Budimu. Nećak Ivana Viteza, *Ivan Česmički* (Janus Pannonius, 1434-1472), poznati i priznati pjesnik tadašnjeg vremena, školovan u Ferrari i Padovi, samo je jedan, iako zacijelo najznačajniji, pripadnik tog istaknutog žarišta književno-umjetničkog života Evrope, živom razmjenom ideja povezanog sa svim evropskim kulturnim središtima, a naročito s talijanskim sveučilištima.

Potkraj 15. stoljeća korvinski se krug tješnje povezuje s humanističkim centrom u Beču, čija je središnja ličnost bio Konrad Pichel-Celtis. Nakon mohačke bitke (god. 1526) korvinski se krug razbija, da bi se obnovio i trajao pet neko vrijeme za Ivana Zapolje, okupljajući značajne hrvatske humaniste, npr. *Stjepana Brodarića* (1480-1539) i *Antuna Vrančića* (Antonius Verantius, 1504-1573), koji obojica bijahu školovani u Padovi.

⁵Kruno Krstić, Humanizam kod južnih Slavena, *Enciklopedija Jugoslavije* 4, Zagreb 1960, p. 301.

Veza s njemačkim humanizmom, kao i mnogostruki diplomatski i ini kontakti s najslobodoumnijim ličnostima i sredinama tadašnje Evrope (tako npr. u bogatoj korespondenciji A. Vrančića kao sugovornike nalazimo, uz ostale, Erazma Roterdamskog i F. Melanchtona) doveli su mnoge značajne hrvatske humaniste u blizinu protestantizma, a neke i do prelaza u reformiranu vjeru. Uz čuvenog *Matiju Vlačića* (Mathias Flacius Illyricus, 1520-1575), »Ahila čistog luteranstva«, trojica najznačajnijih prošli su talijanske škole: *Andrija Dudić* (Andreas Dudith, 1533-1589) u Veroni, Paviji, Veneciji i Padovi, *Pavao Skalić* (Scalichius, Scaliger, 1534-1575) u Bologni te *Markantun Dominis* (1560-1624) u Loretu, u isusovačkom Ilirskom kolegiju.

Opasnost daljnjeg turskog nadiranja u Evropu s jedne, a moguće nagodbe neposredno ugroženog hrvatskog (i mađarskog) življa s Turcima s druge strane, zatim prisustvo šizmatičkog pravoslavlja i reformnih struja protestantizma na tom istom području te, na koncu, povremeno izbijajuće klice idejâ slavenskog nacionalnog identiteta i slavenske uzajamnosti učinile su područje Hrvatske u 16. stoljeću možda politički i ideološki najdelikatnijim dijelom Evrope. Nije stoga čudo da je val katoličke protureformacije i restauracije nakon Tridentuskog koncila osobito snažno svoju aktivnost usmjerio upravo na to područje. I premda je oštra reakcija moćnog katoličkog klera i s Rimom povezanih političkih snaga već krajem 16. i definitivno sa samim početkom 17. stoljeća drastičnim metodama ugušila klice protestantizma na tlu Hrvatske (osobito u Hrvatskom primorju, Zagrebu i okolici te Međimurju) i njegove glavne nosioce prisilila na emigraciju, ostaje Hrvatska i kroz slijedeća dva stoljeća u svom kulturnom i intelektualnom životu pod krutim režimom »katoličke obnove«, hermetički nepropusnim za svaku bitnu idejnu i političku novost. »Njegova monotonija i praznina nastoji se ispuniti novim oblicima barokne dekorativno-sentimentalne pobožnosti i na području umjetnosti i u okviru literarnog izraza, koji, iluzije radi, donekle čuva antikoidnu ornamentiku humanističkog podrijetla«. ⁶ Kao i drugdje, glavni nosioci ove politike crkvene restauracije bili su isusovci, pod čijim duhovnim monopolom Hrvatska ostaje sve do ukinuća reda, a ponegdje i kasnije.

Tako privredni, politički i duhovni razvoj ostaju u Hrvatskoj za dugo vremena gotovo paralizirani, kako višestoljetnim neprestanim ratnim stanjem tako i snažnom dogmatsko-reakcionarnom djelatnošću crkve. Proces buđenja nacionalne svijesti, postepenog prelaska duhovnog života u vlastiti narodni jezik, konstitucija modernog građanstva s pripadnim državno-pravnim i gospodarsko-merkantilnim teorijama, probijaju se sporo i s mukom te izbijaju do uloge vodećih oblikovnih faktora povijesnoga života davno nakon što su u susjednim, zapadnim dijelovima Evrope izvršili svoj modernizirajući utjecaj. ⁷

A upravo u navedenom, u najgrubljim crtama opisanom razdoblju imat će Ugarsko-ilirski zavod u Bologni, više od svih ostalih, značajnu, gotovo bi se moglo reći odlučujuću ulogu u artikulaciji političkih, duhovnih i općekulturnih prilika u

⁶Kruno Krstić, Latinitet kod južnih Slavena, *Enciklopedija Jugoslavije* 5, Zagreb 1962, p. 487.

⁷S pravom nalazi Domokos Kosáry, *Culture and Society in Eighteenth-Century Hungary*, Budapest 1987, p. 11, Mađarsku, što uključuje i tadašnju Hrvatsku, obuhvaćenu, kao i Poljsku i Prusku, još u 18. stoljeću sistemom takozvanog kasnog feudalizma.

Hrvatskoj. »Ne ima znatnijeg čovjeka pogotovo u Hrvatskoj, koji ne bi upio nauke u hrvatskom kolegiju bolognskom. (...) Ovaj zavod vezao je najviše Hrvatsku s kulturnom Italijom.«⁸

Razmotrimo sad поближе neposredni povijesni kontekst njegova osnutka.

*

Utemeljenje Ugarsko-ilirskog zavoda pada u godinu 1553, no izvjesno je da je njegov osnivač već dosta godina ranije bio zabavljen tom idejom. O osobnim neposrednim motivima kojima bijaše na to naveden, kao i o svrsi koju je zavodom želio polučiti, dade se doznati iz dokumenata vezanih uz osnivanje, koji su nam srećom ostali do danas sačuvani. No prije toga valja nam ukratko ocrtati širu povijesnu situaciju, koja jedina može baciti dostatno objašnjavajuće svjetlo na vrijeme i na mjesto samog utemeljenja zavoda.

Polovina 16. stoljeća, kako je već rečeno, doba je kad crkva, kao »*ecclesia militans*«, započinje konsolidaciju svojih redova i nakon perioda slabljenja i značajnog gubitka moći i utjecaja odlučno poseže za povratkom i očuvanjem, štoviše za proširenjem, svoje nekadašnje uloge u povijesnom zbivanju ne samo Evrope nego sad već svijeta u cjelini. Humanistički ideal intelektualne slobode bit će pritom snažno i efikasno suzbijen i, u strahu pred heterodoksijom, nadomješten naglašenim konzervativizmom i konformizmom, praćenim izrazitom pretenzijom jedne načelno totalne kulturne i socijalne kontrole.⁹

U skladu s jednim od najznačajnijih zaključaka Tridentskog koncila započinju poglavito isusovci s otvaranjem strogo organiziranih zavoda u kojima se pripadnici reda pod najoštrijom disciplinom uvjeta života i učenja izobražavaju za svoje misionarske i druge zadaće. Jedan od prvih i najznačajnijih takvih zavoda osnovan je god. 1552. kao *Collegium Germanicum*, da bi kroz nekoliko godina bio otvoren i za pitomce iz tadašnjih ugarskih zemalja, promijenivši ime u *Collegium Germanicum-Hungaricum*. Povijest tog zavoda »tvori značajan dio povijesti religijske obnove putem koje se katolička crkva u Njemačkoj i Mađarskoj od posljednje trećine 16. stoljeća naovamo postepeno oporavlja od oslabljenja i opustošenja pretrpljenog zbog nesretnog vjerskog raskola i-ojačavala za novi život.«¹⁰ Uz pitomce iz današnje Mađarske u zavodu je bio odgajan i izvjestan broj Hrvata. Tako su u razdoblju od osnutka do 1600. godine tamo obučena 4 pitomca iz biskupije Zagreb, od 1600. do 1665. 23, od 1665. do 1700. 20 te od 1700. do 1800. njih 107.¹¹

⁸ Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas I*, Zagreb 1910, p. 215.

⁹ G.P. Brizzi, »Studia humanitatis« und Organisation des Unterrichts in den ersten italienischen Kollegien der Gesellschaft Jesu, u: *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*, Weinheim 1984, p. 157.

¹⁰ A. Steinhuber, *Geschichte des Collegium Germanikum Hungarikum in Rom*, Freiburg i. B. 1906, Vorwort zur ersten Auflage.

¹¹ A. Steinhuber, *Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom*, Freiburg 1895, vol. I, pp. 325. 468; vol. II, pp. 121. 133. 349.

Po uzoru na ovaj značajni zavod osnovao je papa Grgur XIII godine 1580. u Loretu i jedan *Collegium Illyricum*, namijenjen pitomcima iz »ilirskih« krajeva. Zavod je uskoro zbog premalog broja đaka prestao s radom, da bi ga god. 1627. ponovo uspostavio papa Urban VIII i prepustio upravu isusovcima. Od 36 polaznika u godini ponovnog otvaranja najveći je broj njih bio iz Dalmacije, no bilo ih je i iz Bosne i Slavonije, iz Srbije, tj. takozvane Starosrbije zajedno s Crnom gorom i sjevernom Albanijom. Šest mjesta u zavodu bilo je osigurano za pitomce iz Bugarske.¹²

Karakteristično i mnogo kazujuće je obrazloženje ponovnog otvaranja zavoda u papinoj buli *Erectio collegii Illyrici in urbe Lauretana a Gregorio XIII instituti et a S.D.N. Urbano VIII restituti et aucti*. Tamo čitamo: »*Causae foundationis*. Zelo domus Dei nos commonente, ut parvulis petentibus panem verbi Dei pro munere nostro frangamus; quippe qui universarum gentium, populorum Christi fidem profitentium salutem procurare et promovere studemus, dum omnes christiani orbis partes oculis mentis nostrae perlustramus, illyricae linguae gentis, majorem Europam et maximam Asiae portionem incolentis, atque per Europam praestantissimis regnis et provinciis olim florentissimae, ac inter plantas apostolicas in gremio Catholicae Ecclesiae primogenitae, nunc vero maxima ex parte sub impia Turcarum tiranidde gemetis schismaticorumque orientalium, haeresumque septentrionalium venenis per partes infectae, pro debito nostri pastoralis officij necessitatibus spiritualibus succurrere cogimur, et admonemur«.¹³

Osvajački prodor bezbožnih Turaka, raširenost vjere istočnih šizmatika te »otrov sjevernjačkih hereza«: – pred skupom ovih snažnih prijetnji našla je dakle crkva za neizbježno umnogostručiti svoje napore da održi i ojača svoj utjecaj na području današnje Jugoslavije. Iz toga biva lako razumljivom činjenica »da su mnogobrojni južni Slaveni bili prije svega u Italiji i u Rimu samom odgajani, da bi zatim u smislu svojega reda djelovali na čitavom Balkanu«,¹⁴ kao i to da je »krajem 16. i početkom 17. stoljeća Rim bio upravo središtem katoličkih južnih Slavena«.¹⁵

Takve dakle bijahu okolnosti u samoj Italiji obzirom na novoutvrđenu politiku rimske crkve spram podanika Ugarske krunе, spram Hrvata i južnih Slavena uopće. S druge strane, prilike u Ugarskoj i Hrvatskoj početkom 16. stoljeća bile su doista više nego teške. Po smrti Matije Korvina dospjela je njegova jaka država, prva centralistička monarhija srednje Evrope, vrlo brzo u stanje potpune feudalne anarhije i sve dublje bespomoćnosti pred prijetnjama osmanlijskog carstva. Već spominjani S. Brodarić, padovanski doktor prava i od 1526. godine državni kancelar na dvoru kralja-dječaka Ljudevita II, pisat će tako papi Klementu VII: »Deus solus, vel casus aliquis Dei voluntate contingens potest hoc regnum liberare ab excidio: nullum video

¹²M. Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Slavia IV, 4, Praha 1926, p. 689.

¹³A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, Tomus II^{us}, Zagrabiae 1875, p. 124.

¹⁴M. Murko, *op. cit.*, p. 691.

¹⁵M. Murko, *op. cit.*, p. 706. Usp. M. Stojković, *Rimska papinska protureformacija u južnoslovenskim zemljama*, *Nastavni vjesnik XXII* (Zagreb 1913), pp. 184-200.

salutis viam... in tanta Regis inopia, rerum omnium confusione, hominum tum malignitate, tum dissensione, hostis potentia«. ¹⁶

Nakon katastrofalnog poraza ugarske vojske na Mohaču, u bitki kojom je za dugo vremena ostala zapečaćena sudbina srednje Evrope i čiji možda najimpresivniji opis potječe od pera istoga Brodarića, ¹⁷ otvara se dugo tragično razdoblje građanskoga rata u Ugarskoj i u Hrvatskoj, vođenog između pristalica Ivana Zapolje s jedne, a Ferdinanda I Habzburgovca s druge strane u borbi za upražnjeno hrvatsko-ugarsko prijestolje. Većina je hrvatskih plemića stala na stranu Ferdinanda, nadajući se od njega moćnoj zaštiti pred turskom navalom. Zapolju pak, koji se čak nije libio da zatraži i dobije pomoć samih Turaka, podržavahu u Hrvatskoj prije svih ban Krsto Frankopan i zagrebački biskup Šimun Erdödy.

Za nas je u svemu tome od osobite važnosti činjenica da osnivač Ugarsko-ilirskog zavoda Pavao Zondin, veliki prepošt zagrebačke i ostrogonske metropolitanske crkve te naslovni biskup Ruskoia (»Rosenensis«) i sufragan zagrebačkog biskupa, bijaše u dubokoj i stalnoj političkoj neslozi sa svojim nadređenim, naime biskupom Erdödyem i da je uskoro nakon mohačke bitke pobjegao u Rim i ostao tamo sve dok se i sam Erdödy nije napokon u četvrtoj deceniji 16. stoljeća priklonio Ferdinandu i odbjegli kanonike, među njima i Zondina, pozvao da se vrate u Zagreb. ¹⁸

Vežanost uz papinstvo s jedne te uz Habzburgovce s druge strane, zatim očito nepovjerenje spram protestantskih krugova u Ugarskoj, kao i spram eventualne mogućnosti njihova savezništva s Turcima, do čega bijaše već jednom došlo za Zapolje: – to su osnovne karakteristike Zondinova povijesnog samorazumijevanja, što ćemo moći kasnije potvrditi interpretacijom dokumenata koji prate i ozakonjuju sam čin utemeljenja zavoda.

Nakon što je u osnovnim crtama opisana povijesna konstelacija u kojoj dolazi do osnivanja zavoda, čini se potrebnim naznačiti i bitne karakteristike mjesta na kojem je zavod utemeljen, to znači pokušati razumjeti zašto je Zondin upravo Bolognu odabrao za ostvarenje svoje nakane. Pritom dakako ne treba u potpunosti isključiti one sasvim subjektivne razloge koji još od Patačića naovamo figuriraju kao odlu-

¹⁶A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Tomus secundus, Romae MDCCCLX, p. 674.

¹⁷S. Brodarich, *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohach*, Kraków 1527.

¹⁸D. Körbler, Hrvatski prosvjetni zavod u Bologni, *Jutarnji list*, 16. travnja 1927, p. 35. Körblerova je verzija Zondinova života svakako ponešto romansirana. Iz podataka sabranih u Vj. Klaića (Pavao Zondinus i osnutak ugarsko-ilirskoga kolegija u Bologni, *Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva*, 1912, pp. 186-220) vidi se da je Zondin u Rimu ustvari vršio na dvoru pape Klementa VII službu apostolskog penitencijara (*poenitentiarius apostolicus*) i da je u tom svojstvu i prije konačnog povratka u Zagreb često navraćao u domovinu, kao npr. god. 1533. kad boravi u Budimu. Bit Körblerova izvješća, naime političko razilaženje Zondinovo sa Š. Erdödyem i Zapoljom ostaje međutim važećom, premda bi ulogu Zondina trebalo, po svemu sudeći, ponajprije shvatiti kao sličnu onoj S. Brodarića, to jest kao nastojanje oko izmirenja Zapolje i Ferdinanda, što sugerira i jedno pismo Brodarića papi, u kojem biva spomenut i Zondin. Usp. A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I, p. 626.

čući,¹⁹ no Zondinova »opčinjenost Bolognom« svakako ne može historičaru biti jedino i dostatno objašnjenje.

Doba osnutka zavoda pada u Bologni upravo u vrijeme kada sjaj tog najstarijeg i možda najslavnijeg sveučilišta polako počinje da blijedi pred sve snažnijim dogmatizirajućim utjecajem papinstva.²⁰ I premda npr. isusovci nisu uspjeli u svojim pokušajima da duh bolonjskog obrazovanja u potpunosti podrede svojim pravilima,²¹ ipak su izgradnja i otvorenje središnje zgrade Archiginnasia god. 1563. potpuno opravdano ostali istinskim simbolom nestanka stare autonomije studenata i sveučilišta samog te označili početak sve jače centralizacije studija pod vodećom ulogom crkve.²² Naravski, protestantizam je u tim okolnostima ostao bez mogućnosti pristupa na bolonjske škole i na sveučilište, za razliku npr. od spram reformacije znatno tolerantnijeg sveučilišta u Padovi.²³

Jasno je da upravo zbog toga Zondin nije mogao htjeti da zavod osniva u Padovi, gdje je inače u to vrijeme studirao možda veći broj naših mladića nego u Bologni. Dovoljno se sjetiti i toga da je upravo Venecija, pod čijom vlašću tada stoji padovansko sveučilište, bila jedna od onih sila koje su svojedobno odlučno podupirale Zapolju.

Isto tako je nedvojbeno značajna činjenica da se osnivanje zavoda u Bologni vremenski podudara s temeljenjem već spominjanog germanskog, odnosno germanско-ugarskog zavoda u Rimu. Ostaje pitanje kako to da Zondin, očito inače u velikoj mjeri vezan uz Rim i papinsku službu, nije upravo tamo osnovao svoj zavod? Svjedoči li to možda o njegovoj diskretnoj distanciranosti od totalitarnih pretenzija isusovaca? Jednoznačan odgovor je nemoguć, iako se čini da tu i tamo ima poneka indicija za potvrđan odgovor.

Inače, u samoj Bologni 16. stoljeće je razdoblje intenzivnog osnivanja mnoštva zavoda. U sklopu sveučilišta postoje zavodi doduše gotovo od samoga početka, iako oni svojim brojem, snagom i značenjem nisu ni izdaleka ravni onima u Parizu ili Oxfordu.²⁴ Njihova primarna i za dugo vremena jedina funkcija bila je ta da pripomognu studij siromašnijih studenata i olakšaju im egzistencijalne uvjete boravka u sveučilišnom gradu. Ta se svrha, međutim, i osnovna funkcija tijekom stoljeća postepeno mijenja. Zadržavajući do neke manje mjere i svoju izvornu socijalnu

¹⁹ Usp. Georgio Patachich, *Gloria Collegii Ungaro Illyrici Bononiae fundati ...*, Bononiae MDCXCIX, p. 8. Đ. Körbler, *op. cit.*, p. 35: »...taj, dakle, grad Zondina kao da je začarao«.

²⁰ L. Simeoni, *Storia della Università di Bologna*, Vol. II, Bologna 1940, pp. 7. 81. A. Viarelli, *L'antica Università di Bologna*, Bologna 1978, p. 71.

²¹ G. Angelozzi, »Insegnarli la vita christiana insieme con bone lettere«. Il convito gesuitico e la formazione delle classi dirigenti. U: *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna*, Nuova serie, Vol. VII, Bologna 1988, pp. 261-282.

²² A. de Benedictis, La fine dell'autonomia studentesca tra autorità e disciplinamento, *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna*, Nuova serie, Vol. VII, Bologna 1988, pp. 193-224.

²³ L. Rosseti, *L'Università di Padova. Profilo storico*, Padova 1972, p. 25.

²⁴ H. Rashdall, *op. cit.*, I, p. 528.

namjenu postaju zavodi sve više »*seminaria nobilium*« i, kao »zavodi za odgajanje« direktno pod upravom isusovaca ili od njih do neke mjere nezavisni, bivaju osnovnim oblikom formiranja crkvenih i svjetovnih pripadnika vladajućega sloja svih država tadašnje Evrope.²⁵ Pritom postepeno posve iščezava nekadašnji karakter spontanog i slobodnog udruživanja i zavodi se svojom strogom disciplinom, detaljnim propisima o rasporedu cjelodnevnog vremena, brojnim kaznenim odredbama svojih statuta te upravnom podložnošću crkvenim i državnim institucijama sve više razvijaju u svojevrsnu »*institutio totale*«. ²⁶ Tako institucija zavoda, čak i nezavisno od duha katoličke obnove i strogog jezuitizma, svojom strogom discipliniranošću i duhom sveopće organiziranosti unaprijed, takoreći, najavljuje bit apsolutizma ka kojem će se u procesu formiranja modernih država uputiti povijesno zbivanje slijedećih stoljeća.²⁷

*

»Zašavši u starost, gospodin Pavao Zondin... dugo i mnogo promišljajući na koji bi način u tolikom rasulu kraljevstva, u razlabavljenom poretku i raspuštenim običajima mogao u dobi svoje starosti koristan biti svojim ljudima, kako je i prije savjetom i djelom domovini u teškim prilikama pomagao, smatraše da će časno i njegovu ugledu i autoritetu najprimjerenije biti ako izabere u Italiji jedno mjesto studiranja i, prema svojoj moći, postavi mu početak, potonjima za slično nastojanje primjer ostavljajući«. Ove riječi čitamo pri samom početku »Ljetopisa preslavnoga zavoda Ilirsko-ugarskog«, ²⁸ opsežnog i vrlo važnog rukopisa u koji su zavodski rektori redovito iz godine u godinu upisivali ne samo podatke o internim stvarima zavoda nego i svoja zapažanja o bitnim povijesnim, crkvenim, političkim i vojnim zbivanjima u vremenu njihova upravljanja.

Istu tu prvenstveno domoljubnu motivaciju osnivačevu potvrđuje još jedan osobito važan dokument, naime zakladnica Zondinova za Ugarsko-ilirski zavod u Bologni, sastavljena 1. veljače 1557. u Trnavi. Pri početku zakladnice navodi sam Zondin glavne svoje motive slijedećim lijepim i pažljivo odabranim riječima: »... razmatrajući i to kolika bijaše u kraljevstvima Ugarske i Slavonije rijetkost i oskudica učenih muževa, čijom razboritošću, izobraženošću i savjetom bi se stvari, kako božanske tako ljudske, valjano vodile i upravljale, i ne toliko čudeći se koliko proklinjući to što iz tolikih sila istih kraljevstava, između tolikih fundacija crkvenih i onih poteklih od presitih dobročinitelja, ne bijaše ustanovljen jedan viši studij (*studium generale*) u kojem bi se naučavale slobodne vještine, sveta teologija, poznavanje kanonâ te praktičko znanje građanskoga prava i znanost medicine (*artes liberales, sacra theologia, canonum peritia, iurisque civilis prudentia et medicinae cognitio*),

²⁵ G.P. Brizzi, *La formazione della classe dirigente nel sei-setecento*, Bologna 1976.

²⁶ D. Marchesini, *Lo studente di collegio a Bologna. Aspetti della vita quotidiana*. U: *Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna*, Nuova serie, Vol. VII, pp. 288. 316/17.

²⁷ P. Prodi, *Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato pontificio*, Bologna 1968.

²⁸ *Chronologia Illustrissimi Collegii Illyro-Hungarici Bononiae fundati*, rkp., Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, IV. c. 8, p. 2.

tvrdno smo odlučili da pod vodstvom Božjim u Italiji, hraniteljici svih odličnih vještina, i u Bologni, gdje se njeguje i cvjeta učilište (*gymnasium*) preslavno u čitavome svijetu, u koje se, kao u učenu Atenu i saborište ljudi od knjige (*emporiumque literatorum*), iz svih krajeva kršćanskoga svijeta slijevaju najbolji studenti da bi učili izvrsne nauke i u sebe upijali čestite običaje, zasnujemo i podignemo jedan zavod odnosno gostinjac (*collegium seu sodalitiium*) za učenike ...«. ²⁹

Prvi dakle i osnovni poticaj Zondinu pri osnivanju zavoda bijaše želja da – kako to lijepo i poetski uspjelo izražava Patačić – »studentsku mladež iz pobješnjelijh ratnih vihora u domovini premjesti kao u neku mirnu luku« ³⁰ i da zasnuje »postojbinu Muza izvan domašaja muslimanskoga strahovlađa« ³¹.

I doista, ostala je bespoštedna borba protiv Turaka kroz skoro čitavo vrijeme postojanja zavoda njegovom prvom brigom i interesom, gotovo opsesijom. U bilješcima navedenoga »Ljetopisa« na prvome mjestu redovito stoje izvješća o stanju rata s Osmanlijama. Teško je i samo pobrojati sve pitomce zavoda, često pripadnike najvišeg hrvatskog plemstva, npr. porodicâ Draškovića, Oršićâ, Patačićâ, koji su po povratku u domovinu život posvetili vojničkome pozivu i nepomirljivoj obrani svoje zemlje, ističući se pritom nerijetko osobitim junaštvom. Koliko je neizvjesna bila sudbina tog stoljetnog ratovanja i koliko je realnom mogla izgledati mogućnost potpunog sloma Hrvatske u divljim turskim najezdama, vidi se i po tome što Zondin ne oklijeva da u zakladnici oprezno propiše što činiti u slučaju da kaptol crkve zagrebačke potpadne pod vlast tursku. ³²

Mogući spas svoje domovine vidio je Zondin očito samo u najtješnjoj povezanosti s očuvanjem i proširenjem utjecaja i moći crkve u našim toliko nesigurnim krajevima. Stoga utemeljenje zavoda, po njegovim vlastitim riječima, i počiva na odluci da »će dobrima pridijeljenim mu od Boga najboljeg i najvišeg raspolagati tako da ih usmjeri na čast i slavu Božju i na korist i probitak naše svete Crkve, a ne na gizdanje i raskoš (*non in pompas et luxum*)«. ³³

Neće onda biti nimalo čudno da temeljnim aktom zavoda, naime statutom što ga pri osnivanju zavoda bijaše sastavio sam Zondin, bjelodano dominira duh katoličke obnove. U potpunom skladu s onom već opisanom totalnom pretenzijom tadašnjih zavoda biva i ovdje do u tančine propisan način odijevanja, dnevni raspored vremena, režim učenja s obvezom internih disputacija itd. Beskompromisni antireformizam dolazi precizno i neuvijeno do riječi u 32. članu statuta koji glasi: »Quod nullus in collegio haereticorum libros legere aut apud se habere aut illorum opiniones

²⁹ *Acta Collegii Bononensis*, rkp., Arhiv Hrvatske, Arhiv prvostolnoga kaptola u Zagrebu, b. I, doc. 8. To je upravo original zakladnice, koji dakle nije izgubljen kao što je to držao Klaić, *op. cit.*, p. 220.

³⁰ G. Patachich, *Gloria Collegii Ungaro Illyrici Bononiae fundati ...*, Bononiae MDCXCIX, p. 8f.

³¹ G. Patachich, *op. cit.*, p. 22.

³² *Acta Collegii Bononensis*, rkp., Arhiv Hrvatske, Arhiv prvostolnoga kaptola u Zagrebu, b. I, doc. 8.

³³ *Ibid.*

docere vel defendere, vel etiam ioco de dogmatis illorum disputare, nec etiam concionantes illos aut disputantes audire audeat: contra facientes e collegio removeantur.«³⁴ U istom svjetlu valja, čini se, razumjeti i propis da se u zavod smiju primiti samo pitomci (dakako ako su »alieni a suspitione haeresis Lutheranae«³⁵) koji su već zašli u 25. godinu te su drugdje već odslušali *artes liberales*, tako da se u samom zavodu mogu odmah posvetiti studiju crkvenog i građanskog prava, teologije i eventualno medicine (član 11 i 20). Naime, *artes liberales* sadržavale su tada u Bologni još uvijek klicu mogućnosti slobodnijih, nedogmatskih spoznaja, kao uostalom i *humaniora*, kojih se studij doduše ne zabranjuje izričito, ali se vrijeme njemu eventualno posvećeno ograničava na praznike dane (član 20).

Može se reći da je bitna nakana Zondinova pri osnutku zavoda njegovom skoro dva i pol stoljeća dugom poviješću u potpunosti ostvarena. Zavod je doista odmah postao i do svog zatvaranja ostao, riječima Patačićevim, »uzvišeno motrilište (*Promptuarium*) crkve zagrebačke, pače i cijele domovine«,³⁶ davši joj iz svojih redova samo do konca 17. stoljeća 15 biskupa, 12 prepošta i opata, a uz to, što je osobito značajno, i mnoštvo odličnih svjetovnjaka, često plemića, koji su uz vojničku obranu zemlje »mudro i odlučno zastupali prava kraljevine Hrvatske na dvoru u Beču i u parlamentu ugarskom«.³⁷

Do koje su mjere bolonjski zavod i njegovi polaznici u potpunosti dijelili oporu sudbinu svojega naroda, ostajući najčvršćim nitima neprestano povezani sa svim ključnim faktorima i prijelomnim događajima hrvatske povijesti 16. i 17. stoljeća, dade se možda najbolje sagledati na primjeru članova visokoga plemstva iz porodice Draškovića.

Knjiga prisega zavoda bilježi imena četvorice njenih pripadnika. Godine 1620. i 1621. upisan je kao *convictor* Joannes Draskovich. Riječ je o *Ivanu (III) Draškoviću*, koji je u Bolognu došao iz Graza, gdje je učio filozofiju. Nakon povratka u Hrvatsku istakao se kao zapovjednik križevačke kapetanije u borbama s Turcima. God. 1640. postaje hrvatski ban, prozvan kasnije *defensor Croatiae*. God. 1646. izabran je za ugarskog palatina, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo protestantskog plemstva u Mađarskoj. Umro je 1648.

U godinama 1652-56. zavodska knjiga prisega bilježi kao *convictora* drugog Joannesa Draskovicha, uz dodatak: *filius bani*. Taj *Ivan (IV) Drašković* bit će kasnije, god. 1682. u hrvatskom Saboru izabran za vrhovnog zapovjednika konjanstva, a zbog zasluga u ratovanju protiv Turaka bit će imenovan i podmaršalom.

Njegov brat *Nikola (II) Drašković* zabilježen je kao *convictor* Nicolaus Draskovich *filius bani Joannis* u godinama 1652. i 1653. O njemu znademo da je »napredovao u naukama veoma dobro« te da je, »kad se vratio kući, posvetio se građanskoj

³⁴ *Acta Collegii Bononensis*, rkp., Arhiv Hrvatske, Arhiv prvostolnoga kaptola u Zagrebu, b. I, doc. 7.

³⁵ *Ibid.* Radi se o članu 3 statuta, a ne o članu 2, kako pogrešno navodi Klaić, *op. cit.*, p. 203.

³⁶ G. Patachich, *op. cit.*, p. 155.

³⁷ Đ. Körbler, *op. cit.*, p. 36.

službi i obrani domovine«. ³⁸ O četvrtome, Josephusu Draskovichu, upisanom kao *convictor* god. 1767. nemamo historijskih podataka.

Još su dvojica značajnih Draškovića studirali u Bologni, mada prema historijskim dokumentima nisu bili među stanovnicima zavoda. Jedan od njih, potonji, je *Ivan (V) Drašković*, koji je u Beču učio filozofiju, a god. 1693. u Bologni pravo. Po povratku, postaje god. 1718. savjetnik ratnog vijeća te 1732. ban hrvatski. Istakavši se u ratu protiv Turaka bio je imenovan i podmaršalom te zapovjednikom narodne vojske (*commendans nationalis militiae Croaticae*).

Prvi Drašković vezan uz talijanska sveučilišta jest *Juraj (II) Drašković* (1525-1587). Nauke je završio u Krakowu, Beču, Padovi i Rimu. Podatak o njegovu školovanju u Bologni sporan je. Historija ga bilježi kao jednog od najistaknutijih učesnika Tridentskog koncila, gdje je god. 1563. sudjelovao kao delegat kralja Ferdinanda i *pro regno Hungariae orator*. Godine 1563. postao je zagrebački biskup, a 1567-1578. bio je hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban. Kao biskup osobito se aktivno zalagao na liniji protureformacije, protjeravši mnoge protestantske popove i simpatizere. Njegovom je zaslugom u Zagrebu osnovano prvo sjemenište za klerike. ³⁹ O njegovu ranom i osobito snažnom antiprotstantskom raspoloženju svjedoče npr. riječi kojima je 1. veljače 1551. u Padovi svoj spis *Confutatio eorum, quae dicta sunt a Joanne Calvino Sacramentario super verbis Domini: Hoc est Corpus meum* posvetio varaždinskom biskupu Jurju: »Quare, cum commentarius in priorem epistolam ad Corinthos Ioanni Calvini, mihi in manus incidisset: contineretque sub finem XI. capituli eius epistolae, praeter maledicta in Orthodoxam Ecclesiam, etiam quasdam captiones quibus imperiti facile illaquiari potuissent: opere praetium me facturum ratus sum, si illas sophisticas tricas dissolverem. Quos sane nescio quam feliciter, pio tamen studio feci«. ⁴⁰

Istim ovim bitnim karakteristikama, naime ratničkom hrabrošću i vojnim umijećem s jedne te bezuvjetnim zalaganjem za interese rimske crkve s druge strane, praćenim radikalnim neprijateljstvom spram protestantizma, odlikovao se i posljednji Drašković kojega ćemo ovdje navesti. O školovanju *Ivana (II) Draškovića* (oko 1550-1613) nemamo nažalost historijskih podataka. Istakavši se već zarana u borbama protiv Turaka izabran je da god. 1596-1608. obnaša bansku čast. Poglavitito njegovim nastojanjem hrvatski je Sabor donio god. 1604. odluku da se unutar granica Hrvatske i Slavonije priznaje samo katolička vjera te se, dakle, u njih ne smiju naseljavati protestanti. Ovu je odluku, unatoč žestokom protivljenju ugarskih protestanata god. 1608. sankcionirao kralj, opet uz posebno zalaganje Ivana Draškovića. Njegova je poglavita zasluga i to da su god. 1606. u Zagreb pozvani isusovci da otvore svoje učilište. U kojoj je mjeri sjedište rimske katoličke crkve znalo cijeniti njegovu ulogu u promicanju njenih vitalnih interesa na tako opasnom i nesigurnom tlu, dade se raza-

³⁸ I. Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb 1886, p. 184.

³⁹ I. Kukuljević Sakcinski, *op. cit.*, p. 158.

⁴⁰ A. Veress, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium (1264-1864)*, Budapest 1915, p. 163.

brati iz pisma pape Pavla V banu Draškoviću od 5. prosinca 1609, u kojem između ostaloga stoji: »Summo cum animi nostri solatio videmus, quanto pietetis studio cures adiuvere ac promovere religionis catholicae cultum in istis partibus«. ⁴¹

Ovaj primjer porodice Draškovićâ zorno pokazuje u čemu se ponajviše iscrpljivala povijesna uloga zavoda u prvome stoljeću njegova postojanja. I svećenicima i svjetovnjacima, velikim brojem plemićima, u zavodu izobraženima, postajale su po povratku u domovinu ratovanje protiv Turaka i suzbijanje protestanata takoreći jedine brige. Tome dakako pridolazi i nužda vođenja one teške i složene diplomatske i političke igre na samoj razmeđi interesnih sfera rimske kurije, habzburške dinastije i ugarskoga sabora, pri čemu im je pravna naobrazba stečena u Bologni zacijelo imala biti od nemale pomoći.

Općenito uzevši, međutim, jedva da je u tom razdoblju bivšim pitomcima zavoda susjedstvo tursko dozvoljavalo da se bave ičim drugim do ratom i vojevanjem, kako to ispravno opaža Kukuljević. ⁴² Tek od druge polovine 17. stoljeća, kad je polako minula neposredna ugroženost od daljnjeg širenja područja turskog osvajanja i kad je protestantizam već sasvim iskorišten iz hrvatskih krajeva, stječu se postepeno uvjeti za to da plodovi viših duhovnih spoznaja, zadobiveni u Bologni, uhvate korijenja i na samom domaćem tlu. Pritom će upravo pitomci bolonjskog zavoda odigrati značajnu, možda i odlučujuću ulogu u promicanju, mada s ogromnim zakašnjenjem, modernih, kulturnim Zapadom već odavno vladajućih duhovnih i društvenih strujanja, to znači ponovnom privođenju hrvatskih krajeva u krug civilizirane građanske Evrope. Ovaj se dugotrajni proces odvijao sporo i teško; mnoštvo starih i novih prepreka priječilo je najčešće usamljene pokušaje promoviranja novoga i često na više decenija unatrag vraćalo tijek povijesnog zbivanja.

Uloga cjelokupnog Ugarsko-ilirskog zavoda kao institucije u svim tim zamršenim i često historiografski jedva dokučivim procesima moći će se možda jednom procijeniti na temelju obuhvatnijeg istraživanja izvora i u sklopu jedne opsežnije povijesne monografije. Mi, međutim, ovdje biramo jedan drugi postupak. Želimo naime na nizu sažetih skica duhovnih biografija nekolicine značajnih ličnosti školovanih u zavodu prikazati osnovne linije njegovoga utjecaja na hrvatsku kulturnu povijest 17. i 18. stoljeća. Izbor je pritom vršen s obzirom na cjelinu ove studije, naime tako da obuhvati po mogućnosti sve one koji su zaista svojom djelatnošću označili određeni pomak u duhovnom životu Hrvatske, kao i da po mogućnosti optimalno reprezentira upravo bitne momente kojima je zavod pridonio oblikovanju naše kulturne povijesti.

*

Godine 1588. primljen je u bolonjski zavod *Baltazar Dvorničić Napuly* (1560-1624) koji za kratko vrijeme stječe doktorat filozofije, teologije i oba prava, a u razdoblju od 1589. do 1591. kao rektor upravlja zavodom.

Kasnije u Zagrebu važi on za najvršnjeg pravnika svog vremena, tako da mu Sabor često povjerava različite značajne službe. Tako je bio redom *exactor contribu-*

⁴¹ A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Tomus secundus, Romae M^oCCCLX, p. 107.

⁴² I. Kukuljević Sakcinski, *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII veka s ove strane Velebita*, Zagreb 1869, p. 208.

tionum, assessor et praelatus tabulae banalis, nuntius regni ad comitia et regem. God. 1623. biva imenovan predsjednikom crkve zagrebačke i u tom svojstvu otvara iste godine privatnu pravoslavnu školu, u kojoj podučava pravu mnoge kasnije važne ličnosti političkog i javnog života. Ta se škola u historiografiji opravdano smatra začetkom visokoškolskog pravnog obrazovanja u Hrvatskoj. Još kao bolonjski rektor napisao je Dvorničić djelo *Methodica Processum Directio* i odmah ga po povratku iz Bologne poklonio Ivanu Kitoniću, kraljevom pravobraniocu i odvjetniku krune Sv. Stjepana, kojem je to djelo, prema vlastitoj izjavi, poslužilo kao osnova za sastavljanje vlastitog spisa *Directio Methodica Processus iudicarii Juris consuetudinarii, inclyti Regni Hungariae*, Tyrnaviae 1619, koji fiksira procesualno pravo tadašnje ugarske monarhije i smatra se jednim od najznačajnijih djela pravne znanosti u 17. stoljeću.

Dvorničić ima još jednu osobitu povijesnu zaslugu. On je naime utemeljitelj hrvatskog svećeničkog sjemeništa u Beču *Collegium Croaticum Viennae fundatum*, za osnivanje kojega je oporukom ostavio svotu od preko 46000 forinti. Njegov će bečki zavod uskoro s bolonjskim i rimskim podijeliti ulogu najznačajnijeg mjesta višeg obrazovanja za svećenike iz Hrvatske, a pitomci tog zavoda često će odlaziti upravo u Bolognu da tamo usavrše najviše nauke, osobito iz prava i teologije.

Jedan od učenika Dvorničićeve pravne škole bio je i *Benko Vinković* (1581-1642), i sâm rektor Ugarsko-ilirskog zavoda u razdoblju od 1606. do 1607. U zavod je dospio nakon što se školovao kod isusovaca u Koloči, predavao pitomcima zagrebačkog sjemeništa, zatim učio filozofiju u Beču te na koncu bio ravnateljem istog sjemeništa u Zagrebu. Iz njegovih bolonjskih pisama zagrebačkom kaptolu vidi se da je sam tražio da bude oslobođen rektorske dužnosti kako bi se mogao slobodno i u potpunosti posvetiti naukama, tako da je već 1608. postigao doktorat filozofije i obaju prava te licencijat teologije.

Po povratku u Zagreb odmah propovijeda protiv protestanata u Međimurju, njihovom najjačem uporištu. Kasnije se neko vrijeme posvećuje uređivanju spomenutog Dvorničićeva bečkog zavoda, a god. 1637. postaje zagrebačkim biskupom. U tom se svojstvu osobito isticao neumornim radom na suzbijanju protestantizma, o čemu svjedoči i koncept njegova pisma pripravljen za nekog hrvatskog protestanta u kojemu kaže: »I pokedobe W. m. u Zagrebechkoj Bizkupije stojechi jezthe moya duhoune ovcza y imate byti, doklam u Zagrebechkoj biskupije budete ztali... dusan zam, polegh moya duhoune pztirske chasti W. m. od bluda odurachati i u zuetu mater Chirkwu Catholichanzku... naurachati, i u nju pripelati, z voliom y pomochnjom gdina. Christusa...«⁴³

Uza sve to, bavio se Vinković za čitava života knjigom koliko god su mu to prilike dopuštale, tako da su jedva pretjerane riječi da se »oko onoga muža njeko doba kretao sav duševni život ostanakah kraljevine hrvatske s ove strane Velebita« i da »crkveni i knjiški rad nađe u njem sredotočje«.⁴⁴

⁴³ *Loc. cit.*, p. 355.

⁴⁴ *Loc. cit.*, p. 124.

U rukopisu je ostala njegova prva povijest zagrebačke biskupije pod naslovom *Notitiaae Episcopatus et Episcoporum Ecclesiae Zagradiensis*, kao i spis *Relatio et Informatio de Valachis et Episcopatu Valachorum seu Rascianorum, Legato apostolico ad Aulam Caes. Viennensem, Anno 1640 data*, u kojemu između ostalog predlaže sredstva kojima bi se nesjedinjeni istočni sljedbenici vjere mogli sjediniti s rimskom crkvom.

Bio je dakle Vinković očito pristalica ideje unije, to jest sjedinjenja dviju crkava, rimokatoličke i pravoslavne, pristalica ideje koja se u to vrijeme osobito snažno širila iz Rima i osobiti odaziv nalazila upravo u Hrvatskoj »čiji su duhovni i svjetovni staleži u njoj, jednako kao i u uništenju protestantizma, sagledali sredstvo da putem jedinstva vjere zemlji osiguraju također političko jedinstvo«. ⁴⁵ A upravo ta ideja unije postala je drugom jednom bolonjskom đaku, Vinkovićevu štićeniku *Jurju Križaniću* (oko 1618-1683), tom »hrvatskom Don Kihotu« (M. Krleža), jednoj od najkontroverznijih i svakako najinteresantnijih ličnosti hrvatske kulturne povijesti, pravom životnom okosnicom, glavnom zadaćom i takoreći sudbinom.

Izučivši humanističke nauke kod isusovaca u Ljubljani dolazi on u Ugarsko-ilirski zavod u Bologni, u čijim je knjigama upisan god. 1638. kao Georgius Krisanich, *alumnus*. Proboravivši tu oko dvije godine odlazi krajem 1640. »iznenada, bez znanja biskupa i kaptola zagrebačkog« ⁴⁶ u Rim, gdje u grčkom zavodu Sv. Anastasija (*Collegium Graecum*), utemeljenom god. 1577. od pape Grgura XIII, dalje studira teologiju, iz koje doktorira 1642. Nakon toga se vraća u Hrvatsku, da bi se poslije, nakon mnogih lutanja, god. 1652. ponovo pojavio u Rimu i stupio u Zbor Sv. Jerolima, ⁴⁷ gdje ostaje do 1656. radeći na opsežnom zborniku prijevoda iz grčke i ruske literature o crkvenom raskolu. Napustivši Zbor, kreće 1658. u svoju dugotrajnu misiju u Moskvu.

Čini se da stoji tvrdnja kako se »prva misao o misionarstvu zarodila u Križanićevoj duši već u Bolonji«, ⁴⁸ pri čemu je, po svemu sudeći, presudna bila lektira djela *Moscovia* (Vilnius 1586) isusovca Antonia Possevina. U svakom slučaju, u Bologni je, ako ne dijelom i već ranije, Križanić sebi do svijesti doveo dvije osnovne svoje rane ideje, naime, kao prvo, potrebu sjedinjenja rimskoga i grčkog vjeroispovijedanja te, kao drugo, nužnost oplemenjenja i popravljivanja vlastitog narodnog jezika. U jednom značajnom pismu svom starješini biskupu Vinkoviću izvještava on tako o svom radu oko svojevrsnog rječnika ilirskoga jezika koji sastavlja, kao i o

⁴⁵M. Murko, *op. cit.*, p. 707.

⁴⁶I. Kukuljević Sakcinski, *op. cit.*, p. 216.

⁴⁷*Congregatio Sancti Hyeronimi*, uz zavode u Bologni, Loretu i Beču, četvrta je od institucija postojećih u svrhu obrazovanja Hrvata na velikim stranim sveučilištima. Postojeći u Rimu još od početka 15. stoljeća, dobio je taj Zbor god. 1544. potvrdu svojih pravila od pape Pavla III. Osnovna mu je svrha bila briga za izbjeglice i hodočasnike iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne, a također je pomagao one koji su iz tih krajeva dolazili na studije sakralnih znanosti i podupirao izdavanje nabožnih knjiga na hrvatskom jeziku. Njegovim članovima bili su između ostalih Antun Vramec, Faust Vrančić, Franjo Petrić, Markantun Dominis, Ivan Lučić (Lucius), Stjepan Gradić, Benedikt Stojković (Stay), Ivan Kukuljević Sakcinski.

⁴⁸V. Jagić, *Život i rad Jurja Križanića*, Zagreb 1917, p. 25.

pokušajima da osnove muzičke i aritmetičke znanosti izrazi isključivo slavenskim riječima. Kasnije, u Rimu, produbila su se ova nastojanja oko jezika do ideje jedne sveslavenske uzajamnosti te su tako unionizam i slavizam u svoj kompliciranosti njihova međunošenja ostali, prema mjerodavnom sudu jednog od najboljih današnjih poznavalaca Križanićeva djela, »najspornije pitanje križanicologije«⁴⁹, o čemu dalje raspravljati ovdje dakako nije mjesto.

Ako se ličnošću i djelom J. Križanića bolonjski zavod ponajviše bio približio Rimu i radikalnim crkvenim unionističkim težnjama, onda se može isto tako reći da u ličnosti *Baltazara Adama Krčelića* (1715-1778) u svakom pogledu najizrazitije biva očitovan snažan okret od crkve, Rima i Italije te priklanjanje drugom vjekovnom polu utjecaja na duhovnu i općekulturnu povijest Hrvatske, naime Beču, a time onda i jednom novom, antiklerikalnom i antijezuitskom duhu laicizma i prosvijećenog monarho-apsolutizma.

Prošavši nauke gramatike kod zagrebačkih isusovaca pohada Krčelić zagrebačko sjemenište, da bi zatim učio filozofiju u bečkom Hrvatskom zavodu, odakle dolazi u Ugarsko-ilirski zavod u Bologni na studij teologije i prava. Tu provodi pune četiri godine, od 1734. do 1738. naučivši talijanski i francuski jezik te slušajući teologiju u dominikanca T. Coria, a pravnu znanost u grofa Sacchia. Postigavši doktorat iz obaju nauka vraća se u domovinu, odakle god. 1747. ponovo odlazi u bečki zavod, ovoga puta na mjesto njegova rektora. Ovaj drugi boravak u Beču bio je presudan za Krčelićevo konačno duhovno formiranje. Tu naime dolazi u tijesnu vezu s reformnim krugom oko Marije Terezije, sklapajući prijateljstvo s G. van Swietenom⁵⁰ i F.A. Kollárom i pristajući u potpunosti uz njihove projekte radikalne reforme školstva. Utisak što su ga taj boravak i to poznanstvo na Krčelića ostavili najbolje je do riječi došao u odlomku njegova glavnog djela koji je naslovljen s *Universitatis Viennensis laus* i glasi: »Uistinu, ako je igdje u Evropi uređen znanstveni rad, onda je to na Bečkom sveučilištu, koje mora sačuvati besmrtnu uspomenu i zahvalnost prema slavnom i po svojoj učenosti i po objavljenim djelima općepoznatom gospodinu barunu Gerardu van Swietenu. Njemu duguje svoje znanstveno podizanje Austrija, a tako isto i Ugarska i susjedne pokrajine, jer ju je svojom izuzetnom radinošću i mudrošću oslobodio najdublje tame i predrasuda (a crassissimis tenebris et praejudiciis hanc eliberavit)«.⁵¹

Posve je s ovim u skladu i jedno postojano antijezuitsko nastojanje Krčelićevo. Isusovci se naime, po njemu, »pomoću izdavanja skrovitih tajni poigravaju vladarima kao svojim igračkama«⁵² te samo »njihovo uklanjanje s vlasti može donijeti slobodu od tolikih predrasuda«.⁵³

⁴⁹I. Golub, *Slavenstvo Jurja Križanića*, Zagreb 1983, p. 8.

⁵⁰O van Swieten u vidu: E. Wangermann, *Aufklärung und staatsbürgerliche Erziehung. Gottfried Van Swieten als Reformator des österreichischen Unterrichtswesens 1781-1791*, Vienna 1978.

⁵¹*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Vol. XXX, Zagrabiae 1901, Scriptorum vol. IV: Balthasari Adami Kerceslich: *Annuae 1748-1767*, p. 396.

⁵²*Loc. cit.*, p. 295: »... principes ludere arcanorum prodicione ...«.

⁵³*Ibid.*, p. 396: »Jesuitarum imperium sublatum, praejudicia tanta mulctata exilio«.

Prožet čisto monarhističkim i apsolutističkim uvjerenjima, Krčelić je svoje glavno historijsko djelo *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares*, izdano 1770, intonirao tako da njime podastre dokaz prava ugarske krune, odnosno Habzburgovaca kao njenih tadašnjih nosilaca, na hrvatske i srpske zemlje.

Najvažnije njegovo djelo, međutim, jesu *Annuae sive historia ab anno inclusive 1748 et subsequis (1767) ad posteritatis notitiam*, napisane 1764, ali objavljene tek 1901. godine. Iako je teško to djelo, zbog njegova pretežno memoarskog i često sasvim subjektivnog karaktera, nazvati historijom u pravom smislu riječi, pa čak i analima, ipak ono daje jedan dragocjeni presjek političkih i kulturnih prilika Hrvatske kroz cijelo 18. stoljeće, te stoga »jest danas i ostat će jamačno za dugo iza saborskih spisa prvi i glavni izvor za povijest hrvatsku u vrijeme Marije Terezije«. ⁵⁴

Krčelić, u svoje vrijeme zacijelo jedna od najizobrazjenijih i najznatnijih kulturnih ličnosti Hrvatske, osobite je zasluge stekao i time što je svoju bogatu i vrijednu knjižnicu pred smrt darovao Kraljevskoj akademiji u Zagrebu, čime je položio temelje današnjoj Sveučilišnoj biblioteci.

Duh ovog početnog, još gotovo romantičarskog jozefinizma, kojim bijaše zahvaćen i prožet Krčelić, svoju je neusporedivo dublju, razrađeniju i, što je najvažnije, efikasniju formu očitovao u idejnoj konstituciji njegova najznačajnijeg učenika, također bolonjskog đaka, *Nikole Škrleca (1729-1799)*.

Podaci o njegovu školovanju nisu sasvim izvjesni, no sigurno je da je početne nauke polazio u Zagrebu, a zatim u Kisegu (Köszeg) i Pešti. U Beču je od 1747. do 1749. studirao filozofiju, fiziku i francuski jezik (prema drugom izvoru pravne nauke), a od 1749. do 1751. upisan je kao Nicolaus Skerlecz, *convictor*, u knjige bolonjskog zavoda Ugarsko-ilirskog, gdje studira pravo (ili matematiku i prirodne znanosti). Konačno, od 1751. do 1752. završava svoj studij prava na Pravnoj akademiji u Jegru (Eger).

Sam Krčelić, svakako najpouzdaniji izvor, o školovanju svog učenika i miljenika, kojega inače naziva »čovjekom sjajne izobrazbe, poznavaoem latinskog, hrvatskog, njemačkog, mađarskog, francuskog i talijanskog jezika«, izvještava slijedećim riječima: »Završivši u Kiseku humanističko obrazovanje, učio je u Pešti retoriku kod pijarista. U Hrvatskom kolegiju u Beču, za vrijeme dok sam bio rektorom, učio je logiku i fiziku ... U Bologni je slušao institucije prava kod slavnog Montefanija, a u Jegru se bavio proučavanjem municipalnih zakona.« ⁵⁵

Završivši školovanje uključuje se Škrlec osobito aktivno u provođenje politike bečkoga dvora, koji je u to vrijeme, u duhu ostvarivanja političkog centralizma i ekonomskog unitarizma, kao i u cilju slamanja staleškog partikularizma, reformirao i reorganizirao mnoge od ustanova javnoga života. Naročito je značajna njegova uloga u Kraljevskom vijeću (*Consilium regium in regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*), u kojemu je kao vijećnik (*consiliarius*) i još više kao *director cancellariae* bio inicijatorom i nosiocem intenzivne reformatorske djelatnosti.

⁵⁴T. Smičklas, *Životopis B.A. Krčelića – Krčelićeva djela* (uvod u izdanje *Annua*), *op. cit.*, p. XXXII.

⁵⁵B.A. Kerceselich, *Annue 1748-1767*, *op. cit.*, p. 451.

God. 1776. imenovan je vrhovnim ravnateljem nauka (*superior regius studiorum et scholarum director*) tadašnje Hrvatske i Slavonije i u tom je svojstvu do 1785. izuzetnim zalaganjem i neumornim nastojanjem postigao mnogo u razvijanju prosvjete i njenom preusmjerenju na ciljeve i metode modernog, sekulariziranog i bitno pragmatističkog načina mišljenja i rada. U sklopu tih nastojanja zasnovao je i Političko-kameralnu školu u Varaždinu (god. 1769) i Kraljevsku akademiju znanosti u Zagrebu (1776) s tri fakulteta, naime teološkim, filozofskim i pravnim.

Osnova i sama bit njegova cjelokupnog svjetonazora najizrazitije je do riječi došla u svečanom govoru na prvoj sjednici Kraljevske akademije znanosti god. 1776, gdje, budući da je »iz nauka izgnano barbarstvo skolastičkih tačina (*depulsa a litteris scholasticarum subtilitatum barbarie*)«,⁵⁶ preporuča profesorima viših fakulteta da se okane svakakvih ispraznih tačina (*ut resecatis quibusvis inanibus subtilitatibus*) te da s ogromnog polja znanosti poberu samo ono što bi u životu moglo za neku uporabu biti (*ad aliquem vitae usum*).⁵⁷

U istom se govoru osjeća ponukanim i da istakne svoj beskrajni dug duhu van Swietenena, čijoj sjeni »dugujemo toliko da kad god zametnemo govor o načinu studija kod nas, treba da mu iz zahvalnosti bar časno ime spomenemo«,⁵⁸ zaključujući zatim riječima: »Pa ako bi se ipak ikada knjiga (*litterae*) u našim krajevima podigla do nekoga stupnja savršenosti, za sve ćemo to morati da zahvalimo neprekidnom nastojanju Swietenovu«. ⁵⁹

Škrlec je, nema sumnje, bio »najtemeljitiije naobražen merkantilista svoga vremena«. ⁶⁰ Njegovi demografski nazori, stavovi o carinskom sistemu te o pitanjima razvitka i unapređenja tržišta i industrije, zatim o nužnosti izgradnje moderne komunikacijske, osobito cestovne mreže – sve to u svrhu što bržeg i temeljitijeg ekonomskog osamostaljenja zemlje – otvorili su posve novu epohu modernog, pragmatičkog i na cilj općenarodnog blagostanja usmjerenog duhovnog stremljenja u našim krajevima.

U potpunosti suprotnosti spram svijeta visokog kraljevskog činovništva i atmosfere političke i znanstvene javnosti u kojoj se tako suvereno kretao Škrlec stoji lik svećenika *Mihalja Šiloboda Bolšića* (1724-1787), ubilježenog u knjige bolonjskog zavoda kao Michael Bolssich, *alumnus*, u godinama 1746-1748. Nakon isusovačke gimnazije u Zagrebu studirao je filozofiju u Beču, a teologiju u Bologni, nakon čega je do kraja života bio župnikom malih mjesta u okolici Zagreba.

O sirovosti i duhovnoj nedoraslosti sredine u koju je svojom knjigom o gregorijanskom koralu pokušao na jedan skroman način unijeti spoznaju o božanskoj naravi muzičke harmonije, oslanjajući se pritom uz ostalo na učenja Boetija, platoničara i pitagorejaca, kao i o očitom nerazumijevanju na koje je tim pokušajem naišao, jasno

⁵⁶ A. Cuvaj, *Nikola pl. Škerlec-Lomnički*, Zagreb 1913, p. 58.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 65.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 59.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 60.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 93.

svjedoče riječi iz predgovora čitatelju: »Verum ea moderni temporis est corruptela, ut cum multi sint, qui novis operibus legendis delectantur, longè plures esse, qui iis carpendis linguas suas intendent; aliosque censurare, cavillare, judicare audeant, praesumant ...«. ⁶¹ Ipak, ta je »lijepa i jasno pisana knjižica«, ⁶² sročena melodioznom i upravo krasnom latinštinom, ostala kroz slijedećih stotinu godina udžbenikom zagrebačkog duhovnog sjemeništa.

Drugo, možda značajnije djelo Šilobodovo jeste *Arithmetika Horvatszka*, izdana u Zagrebu god. 1758. To je uopće prva računica napisana na hrvatskom jeziku, dijalektom kajkavskim. Kako se vidi iz predgovora, Šilobod ju je sastavio »s neplodnem našem jezikom« prvenstveno svjestan toga da »u našem orszagu drugih takovih knjig ne vidimo, nego ali stranskeh«, htijući njome dakle pripomoći tome »da anda i mi doma imali budemo, kaj do sada od drugih posudjevali jesmo«. ⁶³

Osnove muzike i aritmetike u jeziku hrvatskom! Gledajući djelo Šilobodovo gotovo se čini kao da je nakon punih 120 godina u jednom tihom i nepretencioznom liku ponovo pred nama mladi bolonjski pitomac J. Križanić sa svojim mladenačkim programom o kojemu je s toliko entuzijazma pisao svom biskupu Vinkoviću.

U svijet visoke politike vraćamo se s *Maksimilijanom Vrhovcem (1752-1827)*, kroz dugo razdoblje od kojih 40 godina jednom od najistaknutijih javnih ličnosti Hrvatske.

Nakon gimnazije u Grazu i kraćeg perioda vojničkoga zvanja polazi on zagrebačko sjemenište, zatim uči filozofiju u Beču te studira i doktorira teologiju u Bologni, gdje je god. 1772. upisan u knjige Ugarsko-ilirskog zavoda kao Maximilianus Verhovecz, *alumnus*. Pokušaj da bude primljen u rimski Germansko-ugarski zavod nije uspio ⁶⁴, o čemu inače nismo našli drugih podataka.

Car Josip II, uz čiji je program reformi državnoga života izgleda u potpunosti pristajao, postavio ga je god. 1787. za zagrebačkog biskupa. Napredna i u priličnoj mjeri slobodoumna uvjerenja dovode ga, međutim, zarana do članstva u zagrebačkoj loži Slobodnih zidara, a potom i do veza s prevratničkim ultrademokratskim krugovima Budimpešte i Beča, tako da čak biva optužen kao jedan od važnih suučesnika u takozvanoj Martinovićevoj uroti. Opravdan kod cara, uskoro je oslobođen od optužbe, premda njegova prava uloga u toj političkoj spletki nije ni do danas zadovoljavajuće objašnjena.

Ostajući i dalje snažno politički aktivan, osobito na liniji ponovnog sjedinjenja Dalmacije i Hrvatske, posvećuje se Vrhovac u prvom redu širokoj djelatnosti bude-

⁶¹ *Fundamentum Cantus Gregoriani seu choralis* ... opera, ac studio A.R.D. Michaelis Sillobod, Zagrabiae 1760, Praefatio ad lectorem.

⁶² B. Birt, Mihalj Šilobod – Bolšić: »Fundamentum cantus gregoriani seu choralis« iz godine 1760, *Sv. Cecilija*, god. 30 (1936), p. 20.

⁶³ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas I*, Zagreb ²1910, p. 387.

⁶⁴ *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum, I. Matricula (1559-1917)*, edidit Dr Andreas Veress, Budapest 1917, p. 305.

nja i unapređenja nacionalne svijesti i prosvjete vlastitog naroda. U tu je svrhu u Zagrebu osnovao vlastitu tiskaru i svoju veliku privatnu biblioteku predao javnoj upotrebi, postavši time jedan od osnivača današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

*

»Isti Josip II, koji Vrhovca postavlja za biskupa, drugom je odlukom, šest godina ranije, zatvorio Ugarsko-ilirski zavod u Bologni, dokinuvši time 228 godina trajajući neprestani dotok novih misli i ideja u Hrvatsku iz prvog i najstarijeg evropskog sveučilišta.

Nakon što smo dakle ovako sažeto opisali okolnosti osnutka zavoda, protumačili njegov cilj i bitnu svrhu, te galerijom odabranih pitomaca njegovih ilustrirali osnovne tokove njegova utjecaja na složeno tkivo političke, duhovne i općekulturne povijesti Hrvatske, vrijeme je da, obilježivši time uspomenu na nesumnjivo i veliko značenje njegovo, zaključimo riječima jednog od naših prethodnika:⁶⁵

»I tako u glavnih crta predočena je prošlost ovoga višega prosvjetnoga hrvatskoga zavoda, iz kojega je tečajem nešto više od dva vieka izlazio obilan broj podpuno naobraženih domaćih sinova, koji su u muževnoj dobi bilo na saborih zastupali interese svoje domovine, bilo sa zagrebačke biskupske stolice brinuli se o narodnoj prosvjeti, bilo kao kanonici, kao rektori ili profesori na raznih zavodih i kao književnici bili ponosom ovoga zavoda u kojem se više naobrazbe dostali«.

BOLONJSKI UGARSKO-ILIRSKI ZAVOD U KULTURNOJ POVIJESTI HRVATSKE

Sažetak

U članku se najprije opisuju povijesne okolnosti osnutka značajnog obrazovnog zavoda *Collegium Ungarico-Illyricum*, koji je u razdoblju od 1553. do 1781. vezivao Hrvatsku, preko vodećih ličnosti njenog crkvenog i svjetovnog života, s prvim i najstarijim evropskim sveučilištem, onim u Bologni. Zatim se daje tumačenje cilja i bitne svrhe njegova osnutka, da bi se potom kratkim prikazom života i djela odabranih pitomaca ilustrirali osnovni tokovi njegova utjecaja na složeno tkivo političke, duhovne i općekulturne povijesti Hrvatske tog vremena.

Motivacija osnutka zavoda iznalazi se u politici crkvene restauracije nakon Tridentskog koncila te s tim vezanoj potrebi potiskivanja opasnosti duhovnog prodora protestantizma iz njemačkih i ugarskih zemalja na tlo Hrvatske, kao i u stalnoj egzistencijalnoj ugroženosti hrvatskog narodnog i državnog identiteta od strane Turaka.

Najveći dio članka razmatra ulogu Zavoda u razdoblju nakon druge polovice 17. stoljeća, kada popušta neposredna opasnost od daljnjeg turskog napredovanja i kad pitomci Zavoda

⁶⁵I. Tkalčić, *Viši prosvjetni hrvatski zavod u Bologni*, Obzor, br. 296.

igraju osobito značajnu ulogu u promicanju modernih duhovnih i društvenih strujanja, vraćajući time hrvatske krajeve ponovo u krug civilizirane građanske Evrope. Taj dugi i postepeni proces prikazan je na primjeru skica duhovnih biografija nekih od najznačajnijih polaznika Zavoda, kao što su Baltazar Dvorničić Napuly (1560-1624), Benko Vinković (1581-1642), Juraj Križanić (oko 1618-1683), Baltazar Adam Krčelić (1715-1778), Nikola Škrlec (1729-1799), Mihalj Šilobod Bolšić (1724-1787) te Maksimilijan Vrhovac (1752-1827).

THE HUNGARO-ILLYRIAN COLLEGE OF BOLOGNA AND ITS ROLE IN THE CULTURAL HISTORY OF CROATIA

Abstract

The author first describes the historical circumstances in which Collegium Ungarico-Illyricum was established and in which it operated between 1553 and 1781, linking Croatia, through its leading Church and secular figures, with the oldest European university – that of Bologna. The author then goes on to explain the purpose and main objectives of the College and – by sketching the life and work of some of its students – to illustrate its impact on the complex fabric of Croatia's political, intellectual and generally cultural history of that period.

The idea of the College was motivated by the restoration policies of the Catholic Church after the Council of Trent, designed to check the infiltration of Protestantism into Croatia from Germany and Hungary and to buttress the Croatian national and state identity in the face of Turkish threats.

The greater part of the paper is devoted to the College's role in the second half of the seventeenth century and later, when the direct threat of further Turkish advance had already subsided and when the students of that institution played a very significant role in the propagation of modern ideas and social trends into Croatia, thus helping to bring the country back into the orbit of the European civilization. This slow and prolonged process is traced in the intellectual biographies of some prominent students, including Baltazar Dvorničić Napuly (1560-1624), Benko Vinković (1581-1642), Juraj Križanić (c. 1618-1683), Baltazar Adam Krčelić (1715-1778), Nikola Škrlec (1729-1799), Mihalj Šilobod Bolšić (1724-1787), and Maksimilijan Vrhovac (1752-1827).